

V. TÉMA:**CONDILLAC ÉSZLELÉSELMÉLETE****12. lecke****Condillac észleléselemélete (a szaglás)**

Condillac az *Értekezés az érzékekről* (1754) című művének érdemes fokozott figyelmet szentelni. A fenomenológiát megelőző elemzését tartalmazza az észlelésnek.

Olvasmányok:

Sekuler-Blake: *Észlelés*, Budapest, Osiris, 2000, Szaglás és ízlelés című fejezetből 447-473. o.
Condillac: *Értekezés az érzetokről*, Budapest, Helikon, 1976, ford. Erdélyi Ágnes, 7-65. o.

Megjegyzés: A Sekuler-Blake szöveggel nem foglalkozunk külön. Ismerete mégis fontos ahhoz, hogy megértsük a szaglás neurobiológiai mechanizmusát.

A továbbiakban az érzékszervi észleléssel foglalkozunk. Ebből csak a szaglást és a látást vizsgáljuk, a hallást, az ízlelést és a tapintást nem. A látás a legfontosabb érzékszervi észlelésünk. Erre utal az, hogy a nyugati filozófiai hagyomány Platón óta a megismerést a látás metaforájával írja le. Az elme, a képzelet segítségével belső látással rendelkezik, a megismerés pedig ehhez kapcsolódik. A szaglást azért emeljük ki, mert Condillac szövegében az érzékek vizsgálata a szaglással kezdődik. Ezért ez jó kiinduló pontot kínál a számunkra az érzékszervi észlelés folyamatának vizsgálatához. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy Condillac-nál a szaglás elemzése lényegében leírja az észlelés egész folyamatát egy speciális szempontból.

Étienne Bonnot de Condillac (1714-1780) felvilágosodás kori francia filozófus, empirista, John Locke követője, a Berlieni és a Francia Akadémia tagja.

Értekezés az érzetekről (*Traité des sensation*) (1754) első kiadása

Condillac művének kiinduló pontja

Képzelnünk el egy élő szobrot, amelynek egyenként ki és be tudjuk kapcsolni az érzékszerveit. Vizsgáljuk meg, mi a helyzet akkor, ha a szagláson kívül minden egyéb érzékszervét kikapcsoljuk. Mi történik tehát, ha ez a szobor csak a szaglására hagyatkozhat a valóság megismerésében. Milyen „képet” fog alkotni a valóságról és önmagáról? Ez a kérdés foglalkoztatja Condillac-ot műve elején.

Olvasmány:

Fontos figyelmeztetés az olvasónak, 7-8. oldal

Munkám célja, 9-16. o.

1. A szobor

Elképzelünk egy szobrot, amelyik belsőleg úgy van szervezve, mint mi, ám lelke híján van mindenfajta ideának. Föltételeztük továbbá, hogy teljesen márvány borította külseje minden érzékszervének használatát lehetetlenné teszi a számára, és fönntartottunk magunknak annyi szabadságot, hogy tetszésünk szerint nyithassuk meg érzékeit a különböző benyomásoknak, amelyek iránt fogékonyak. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 11. o.

Kérdések:

- Milyen előnyt jelent az észlelés értelmezésében a szobor-hipotézis?
- Milyen ismeretelméleti álláspontra helyezkedik egy olyan gondolkodó, aki egy teljesen üres szobor vizsgálatából vezeti le a tudás kialakulását?

Az általunk vizsgált részben a szobornak egyetlen érzékelését nyitjuk meg: a szaglását. Ez azt jelenti, hogy a szobor kizárólag illatokat képes érezni, semmi mást. Az a kiinduló kérdés tehát, hogy miként észleli a valóságot a szobor kizárólag a szaglásán keresztül?

2. A szaglás lekorlátozza az ismeretek körét:

1§ A szaglás érzékére korlátozott szobrunk ismeretei nem terjedhetnek a szagokon túl. Nem lehetnek ideái sem a kiterjedésről, sem az alakról, sem pedig olyasmiről, ami kívülről van, mint a hang, az íz, a szín ideái. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 19. o.

Condillac lényegében egy **fenomenológiai leírást** ad az érzékelés és észlelés folyamatáról (még ha az ő korában nem is létezett a fenomenológia). A szobor-hipotézis ugyanis lehetővé teszi, hogy az észlelés kapcsán számos fontos, de nem nélkülözhetetlen körülményt, mozzanatot, elemet zárójelezzünk, azaz figyelmen kívül hagyjunk. Mivel csak az illatérzés csatornáját hagyjuk nyitva, ezért arra figyelhetünk, **miként alakul ki az észlelés egyetlen érzékelő képesség alapján.**

3. Az észlelés alanya és az észlelés tárgya

Megfigyelhetjük, hogy **az észlelés alapvetően mindig valaminek az észlelése.** Azaz az észlelés feltételezi az észlelő alany és az észlelt tárgy viszonyát. Ez a viszony pedig távolságot, pontosabban distinkciót (megkülönböztetést) feltételez az alany és a tárgy között. Condillac kiinduló hipotézise az, hogy ez a megkülönböztetés eredendően nem létezik. Következésképpen az első érzékelési aktusban a szobor nem tudja megkülönböztetni önmagát attól, amit érzékel.

2§ Ha elébe tartunk egy rózsát, számunkra olyan szobor lesz, amely rózsát szagol; önmaga számára azonban nem lesz egyéb, mint maga az illata ennek a virágnak. Rózsá-, szegfű-, jázmin-, ibolyaillat lesz tehát, ama tárgyoknak megfelelően, amelyek érzékszervére hatnak. Egyszóval, a szobor szempontjából a szagok csupán saját magának módosulásai, vagy létezésének módjai; ő maga pedig nem tarthatja magát másnak, mint szagnak, mivel ez az egyedüli érzet, amely iránt fogékony. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 19. o.

Az észlelési élmény bekövetkezésekor a szobor azonosnak érzékeli magát azzal, amit érez. Mivel nincsen semmiféle támpontja ahhoz, hogy megkülönböztesse önmagát az észlelési élménytől, ezért az ő szempontjából azonossá válik azzal. Ő maga lesz ez az élmény.

Condillac tehát azt állítja, hogy ebben az esetben még nincsen lehetőség az önészlelésre. Ez azt is jelenti, hogy nincsen még sem én-tudat, sem öntudat. A kérdés az, mi teszi majd lehetővé a

szobor számára, hogy önmagát az észlelési élményeitől elkülönülten észlelje, azaz felismerje saját alanyiságát, és azt mondja: „én”.

4. A figyelem

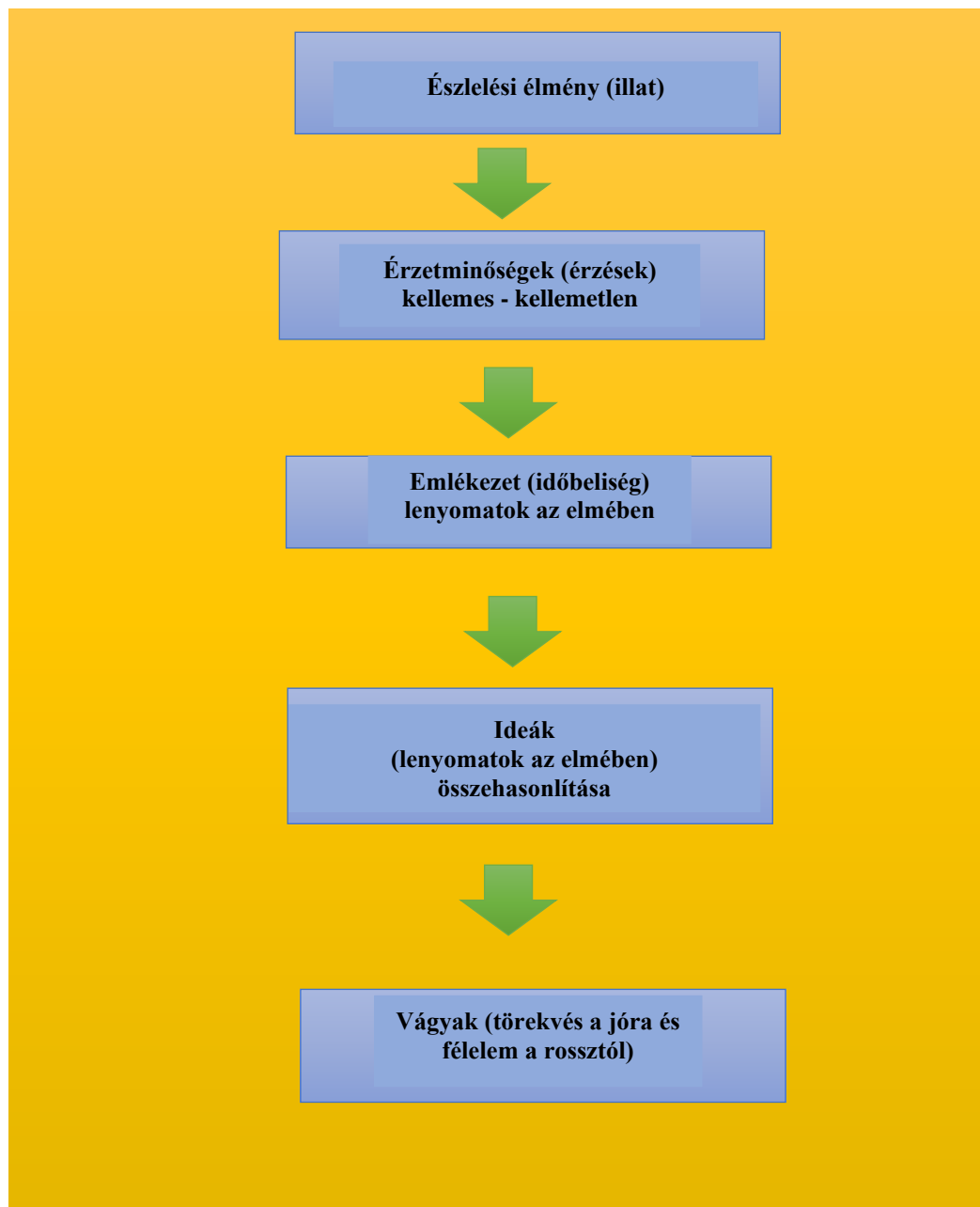
Ahhoz azonban, hogy egyáltalán észlelésről beszélhessünk, kell valami, ami érzékeny a kívülről jövő benyomásokra. Ez esetben ilyen a szobor orra. De ha csak egy érzékszervvel rendelkezne, az nem lenne elég az érzékeléshez. Hiszen az érzékszerv nem észlel, hanem csak az észlelés eszköze. Condillac **az érzékenység megalapozásához használja a figyelem fogalmát.**

1§ Az első szagnál szobrunk érzékelőképessége teljes egészében azé a benyomásé, amelyik szervére hat. Ezt nevezzük figyelemnek. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 22. o.

Condillac a figyelmet tehát nem az öntudat egy jellemzőjének tekinti. A figyelem független az öntudattól, amennyiben megelőzi azt. A későbbiekben Condillac háromféle figyelmet is megkülönböztet egymástól.

Kérdés: A figyelem milyen fajtáit különbözteti meg egymástól Condillac?

Condillac empirista. Ez azt jelenti, hogy nem hisz a velünk született eszmékben. Locke követője révén azt vallja, hogy az elme minden ismerete az érzékelésből származik. Ezért minden ismeretünket az érzékelésből eredezteti. Az elemzés további lépésében annak lehetünk tanúi, miként építi fel a legegyszerűbb észlelési élményekből az elme teljes kognitív struktúráját. Ezt lépésenként érdemes szemügyre venni.

Ábra: Az észlelés kialakulásának struktúrája

Condillac szerint

5. Az érzetminőségek

A legelső észlelési élménynek érzetminőségekkel rendelkeznek: kellemesek vagy kellemetlenek:

2§ E pillanattól fogva élvezni vagy szenvedni kezd: mert ha érzőképessége teljes egészében valamely kellemes szagra irányul, és élvezetet jelent a számára, ha pedig teljes egészében valamely kellemetlen szagra irányul, az szenvedést jelent. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 22. o.

Noha Condillac tagadja azt, hogy a megismerési képességünkben bármilyen eleve adott tartalom van (empirizmus), mégis elismeri: vannak olyan elemei a megismerőképességünknek, amely másból levezethetetlen. Ilyen maga a **figyelem** (amelyet az előbb határoztunk meg), az **érezetminőségek** (kellemes-kellemetlen, élvezet-szenvedés), valamint az **emlékezet** (az, hogy a benyomások lenyomatokat képeznek az elmében).

Condillac ezek közül a legfontosabbnak az érezetminőségeket tartja:

Az elv, amely képességeink fejlődését megszabja, egyszerű; maguk az érzetek foglalják magukban: mivelhogy valamennyi érzet szükségképpen kellemes vagy kellemetlen, a szobornak érdeke, hogy a kellemeseket érezze, a kellemetlenek előtt pedig kitérjen. Meg fogunk győződni róla, hogy ez az érdek elegendő az értelem és az akarat működéseinek kialakulásához. Az ítélet, a gondolkodás, a vágyak, a szenvedélyek stb. nem egyebek, mint maga az érzet, amely különféle módokon átalakul. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 12. o.

Condillac tehát azt állítja, hogy ha a benyomásokhoz és érzetekhez nem társulnának érzetminőségek, **akkor nem alakulna ki észlelés és megismerőképesség sem**. Hiszen ezek a másból nem levezethető érzetminőségek két ellentétes diszpozíciót alakítanak ki a szoborban: a **valamire való törekvését** és a **valamitől való tartózkodását**. Ezek pedig sok más mentális képesség forrásaként szolgálhatnak.

Abban a pillanatban tehát, amikor a szobor érezni kezd, és még nincsen abban a helyzetben, hogy önmagát meg tudná különböztetni az érzettől, máris az érzet egyfajta minőséget vesz fel. Condillac ugyanakkor megjegyzi, hogy a szobornak ebben a pillanatban nincsen fogalma erről az érzetminőségről.

3§ Szobrunknak azonban egyelőre fogalma sincs a különféle változásokról, amelyeknek ki lehet téve. Kellemesen érzi tehát magát, s nem kíván valami még kellemesebbet; vagy kellemetlenül érzi magát, s még csak nem is kíván a helyébe kellemeset. A szenvedés éppúgy nem készítheti arra, hogy valami jót kívánjon, amit nem ismer, ahogy az élvezet sem bírhatja rá, hogy valami olyan rossztól féljen, amit szintúgy nem ismer. Következésképpen bármilyen kellemetlen legyen is az első érzet [...] nem tud vágyat előidézni. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 22. o.

Kérdések:

Miért nem képes kívánni a szobor ebben az állapotában?

Miért nem ébreszt vágyat az első érzés saját megszüntetésére, ha kellemetlen, vagy saját megtartására, ha kellemes?